

## T A N I T M A L A R

### “MARZUBĀN-NĀME TERCÜMESİ” ÜZERİNE

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: *Şadru'd-dîn Şeyhoğlu, Marzubān-nāme Tercümesi, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*. DTCF Yayınları 219, 460 s. + CXXXVII tıpkıbasım, Ankara, 1973.

XIV. yüzyılın sonlarında Farsçadan Türkçeye çevrilmiş olup, eldeki tek yazması XV. yüzyıldan kalma olan *Marzubān-nāme* üzerine Z. Korkmaz'dan önce S. Kleinmichel'in çalışmaları vardır<sup>1</sup>. Korkmaz, kitabının “Eserden metin yayını” başlıklı bölümünde (80–82. s.) Kleinmichel'in yayımlanmış olan çalışmasını eleştirmekte, özellikle çevriyazı ve okuma yanlışları üzerinde durmaktadır.

Gerçekten de bir metin üzerinde inceleme yapabilmek için önce incelemecinin metni doğru olarak okumuş ve anlamış olması gerekir. Bu başarılammışsa, ne kadar geniş inceleme yapılırsa yapılsın yanlışlardan kurtulma olanağı yoktur. Ancak, incelemecinin okuyamadığı, anlayamadığı yerlere soru imi koymak, böyle yerler üstüne kendi düşüncesini bildiren notlar yazmak hakkını saklı tutmalıyız. Bilimsel yapıtlarda her zaman baş vurulan yol da budur. Bu bilimsel yolu kullanmayan Korkmaz'ın ortaya düzgün bir metin koyamadığı gibi, doğru olarak okuduğu kimi yerleri de anlamamış olduğunu –dizinde sözcüklere verdiği yanlış anlamlara bakarak– göreceğiz.

<sup>1</sup> Sigrid Kleinmichel: *Das Marzubān-nāme. Altaistica*, Sonderdruck aus der wissenschaftlichen Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe, Jahrgang XVIII (1969), Heft 3, s. 519–534. Aynı yazar: *Untersuchungen zu phonologischen, morphophonologischen und morphologischen Problemen im Marzubān-nāme*. Berlin, 1970 (448 s. + 80 s. metin; çoğaltılmış doktora çalışması).

Burada, kısaca bir incelemeci ya da metin yayımlayıcısının yetenek ve yöntemleri üzerinde durmak istiyorum: 1) İncelemeci gelişkin bir metin çözümleme yeteneğine sahip olmalıdır (bkz. aşağıda: *Anlama yanlışları*). 2) İncelediği dilin yapısını bilmelidir. Bilmezse, *idevüm*, *idevük* ve benzeri olmadık biçimler yaratabilir. 3) İncelediği dilin söz varlığını, hiç değilse pek az kullanılan sözcükleri bilmelidir; *alu* “değersiz”, *eşek* “çene”, *yalıy* “alev”, *yiye*– “kokuşmak”, *gölük* “yük hayvanı” gibi Eski Osmanlıca da çok yaygın olan sözcükleri bilmeden bu dil üzerine kalın kitaplar yazmağa kalkışmak şaşkıncı değil midir? İncelemeci, anlamını bilmediği sözcükler için sözlüklere bakmalı, hiçbir zaman yakıştırmacılık yoluna gitmemelidir. Yoksa, “çaylak”ı (*devlügeç*) “papağan”, “kaplumbağa”yı (*bağa*) “bağ, meyve bahçesi” yapmak tehlikesi vardır. 4) İncelemeci, yapıtın yazıldığı dile sözcük vermiş olan dilleri bilmeli, bilmiyorsa sözlük kullanmalı, ya da bilenlere başvurmalıdır. Yoksa “pars”ı (*fāris*) “fare”, “sopa”yı (*deste-çüb*) “bir demet çöp”, “havan”ı (*hāven*) “sofra” yapmak tehlikesi vardır. 5) İncelemeci aşırı derecede titiz olmalıdır. Filoloji gibi gereçlerinin niteliğinden dolayı aşırı titizliği gerektiren bir bilim alanında verilen bir yapıtta her bakımdan birlik aranır. Eğer aynı sözcük türlü biçimlerde çevriyazıya alınmışsa (aşağıya bkz.), aynı sözcük türlü biçimlerde anlamlandırılmışsa (s. 201 *çıra*– “gerçekleşmek”, aynı tanık için s. 325 *çıra*– “zil çalmak”; s. 98 *tutuğ* “cazibe, efsun, büyü”, aynı tanık için s. 439 *tutuğ* “perde, peçe, yaşmak”), bir sözcük bir sayfada doğru olarak alınmış, hemen ondan sonraki sayfada doğruluğundan kuşku duyulmuşsa (s. 252: 44 b-10 *kine*, s. 253: 45 b-14 *kın* için dipnot: “Kırş. yazmada *kîneleri*” –sözcüğün Farsçada hem *kîn* hem *kîne* biçimi vardır!–) bilimsel bir çalışmaya yakışmayacak ölçüde düzensiz çalışıldığı ortaya çıkar.

Korkmaz’ın bu çalışmasındaki bütün yanlış ve eksikleri göstermek pek çok yer kaplayacağından burada ancak örnekler vermekle yetineceğim. Sonuçta bu çalışmanın tümüyle “güvenilerek yararlanılacak bir çalışma olmadığı” görülecektir.

Yazarın yanlışlarını alırken ve düzeltirken onun çevriyazı dizgesini kullandım (*ê* yerine *i* gibi). Yalnız genzel *n* için kullanılmış olan *ñ* yerine bu sesin doğru karşılığı olan *η* imini kullandım.

1) Aynı sözcüğün türlü biçimlerde çevriyazıya alınması. Bunun için yalnız dizindeki örnekleri vermeyi yeterli görüyorum. Sayılar dizindeki sayfaları gösteriyor.

310 *bahâne*, 313 *behâne*; 329 *dek tur-*, 329 *değ dur-*; 329 *delik* (okuma yanlışı), 329 *delük* 346 *ferište* (okuma yanlışı), 347 *firište*; 349 *geleci*, 384 *keleci*; 353 *giçi*, 387 *kiçi*; 366 *hulâf*, 367 *hilâf* (metinde de *hilâf*, yazmada tabii *hulâf*); 367 *hord*, 368 *hurde*, 368 *hukm*, 369 *hüküm*; 368 *husn*, 369 *hüsün*; 369 *inan-*, 373 *inan-*; 370 *içünci* (okuma yanlışı), 441 *üçünci* ~ *üçünci*; 370 *ışbu* (metinde pek çok yerde *ışbu*), 376 *ışbu*; 352 *gez*, 385 *kez*; 389 *konuk* (okuma yanlışı), 389 *konuk*; 392 *kut* 'baht' (= *küt* 'gıda' için anlama yanlışı), 392 *küt* 'gıda'; 398 *misâfir* (okuma yanlışı), 400 *musâfir*; 400 *murğzâr* (okuma yanlışı), 400 *murğzâr* ~ *murğuzâr*; 408 *oğra-*, 439 *uğra-*; 408 *oğ(ı)l* (Korkmaz'ın *oğul* okuduğu yerlerde *oğlu* yazılıdır, ötekiler de *oğlum* vb.), 408 *oğul*; 431 *şo*, 431 *şu*, *şunca*; 452 *yokarı* (okuma yanlışı), 453 *yukarı*; 457 *zör eyle-*, 457 *zür*.

2) Okuma yanlışıları. (Sayı ve harfler yaprak ve satırları gösteriyor.)

2 a-14 *cemâliñüzi* → *cemâliñüzi*; 3 a-12 *seniñçün* → *senüñiçün*; 3 b-13 *tahyıl* → *tahıl*; 6 b-13 *dügelı* → *dükeli*; 9 b-13 *kim* → *gemi*; 10 a-11 *aldandunız* → *aldandunuz*; 10 b-12 *lâ'im* → *le'im*; 11 a-4 *çalarlar* → *çalalar*; 11 a-10 *dertgîrlik* → *destgîrlik*; 11 a-13 *birincisi* → *bir nice-si*; 12 b:13 *cân-ı dimâğına* → *cânı dimâğına*; 12 b-12 *giri* → *girü*; 13 a-12 *kuyıya* → *kuyuya*; 14 b-1 *bir köye var* → *biregüye var*; 14 b-4 *sâ-zikârlıkka* → *sâzigâr itmege*; 16 a:3 *seniñ* → *senüñ*; 17 a:2 *cemâl-i nakşın* → *cemâli nakşın*; 17 b-8 *razigârlık* → *sâzigârlık*; 19 a-9 *gazab yelkileri* → *gazab yalıları*; 20 a-2 *şeytân-ı vesvesile* → *şeytânı vesvesile*; 20 a-7 *suâlîmden* → *suâlümnden*; 20 a-14 *ma'zür düşer ki* → *ma'zür dutasız ki*; 20 b-1 *buluna* → *bulına*; 20 b-3 *oğul* → *oğlu*; 20 b-9 *âdem oğlan* → *âdem oğlanı*; 20 b-10 *ferište* → *firište*; 21 a-2 *oğul* → *oğlu*; 21 a-4 *ayağıña* → *ayağuna*; 21 a-6 *mu'abbirâta ton geydi* → *mu'abbirâne ton geydi*; 21 a-11 *bilekden birle döge bāzār arasına çıkardı* → *belikden birle döge döge bāzārdan çıkardı*; 21 b-8 *yurdu* → *yurdi*; 25 a-5 *kuvvatindendür* → *kütündandur*; 25 a-6 *anun kuvveti* → *anun kütü*; 25 a-9 *anun kutı icrām-ı 'ulvidendür* → *anun kütü ecrām-ı 'ulvidendür* (istinsah yanlışı olan *icrām*'ı Korkmaz'ın düzeltmesi gerekirdi); 25 a-11 *ne düzene kıldılar* → *ne düzene kaldılar*; 27 b-7 *kim bahrî-vār* → *kimi bahrî-vār*; 28 b-5 *didüğüñ şer ü fitne kopar* → *didüğüñ sözden şer ü fitne kopar*; 29 a-4 *birbirümüzile* → *birbirimizile*; 31 a-2 *gönili* → *gönli*; 33 a-9 *mesâduñ* → *mesâvun*; 33 b-7 *uru* → *örü*; 34 a-1 *kişi* → *kişiyi*; 34 a-4 *şüret-i şekli* → *şüreti şekli*; 34 a-10 *kahr ide* → *fahr ide*; 35 a-14

*hüner-i haşşiyeti* → *hüneri hâşşiyeti*; 36 a-7 *ittifâkıñuz* → *ittifâkıñuz*; 37 a-5 *müsmir olmaz* → *musmil olmaz* (*müsmir* ş ile yazılır); 37 a-11 *‘aybun isteye* → *‘aybın isteye*; 37 a-14 *bir mazlüm yola soya* → *bir mazlüm bula soya*; 39 a-1 *zümre* → *zemer* (burada istinsah yanlış olarak z’ nin üzerinde ötre vardır, ancak -e yazılmamıştır); 38 a-4 *korķısından* → *korķusından*; 38 b-6 *saman çok* → *samançuk*; 38 b-11 *üstümize* → *üstümüze*; 39 b-5 *tüller* → *tüler*; 39 b-9 *şargulların* → *mergüllerin*; 40 a-5 ve 40 a-7 *iy sara* → *iy mere*; 42 a-2 *bir nesne istemek ve anın ardınca olmak* → *bir nesne istemey ve anın ardınca olmak*; 46 b-2 *kolıtına* → *koltuğuna*; 48 a-7 *perişân hūgirân* → *perişân-hū girân*; 49 a-2 *sevişürlerdi* → *savaşurlardı*; 49 a-12 *konuğın* → *konuğın*; 49 b-3 *gendü evüne geldün* → *gendü avuğa geldün*; 49 b-6 *deligünde* → *delüğünde*; 50 a-7 *ferd yinile* → *ferzînile*; 50 b-10 *çeriyi başdılar* → *çeriyi yaşadılar*; 51 a-4 *sünükün* → *sünüğün*; 51 a-6 *sünükünden* → *sünüğünden*; 51 a-10 ve 51 a-12 *perhizkâr* → *perhizgâr*; 51 b-4 *kâhir* → *kâşır*; 51 b-14 *gönlün dilegin virürligün* → *gönlün dilegin ve dirligün*; 52 b-10 *ihtiyâr-ı mehârın* → *ihtiyârı mehârın*; 52 b-14 *kandurmak* → *kındurmak*; 53 a-6 *andıla ta gidile. pes bu ‘ahdi muhkem itdiler* → *andıla te’kîdile pes bu ‘ahdi muhkem itdiler*; 53 a-13 *gönlünden* → *gönlinden*; 54 a-4 *idevük* → *idedük*; 54 b-6 *... .. 54 b-9 ... .. 54 b-10 ... .. 54 b-11 ... .. 54 b-12 ... .. 54 b-13 ... .. 54 b-14 ... .. 54 b-15 ... .. 54 b-16 ... .. 54 b-17 ... .. 54 b-18 ... .. 54 b-19 ... .. 54 b-20 ... .. 54 b-21 ... .. 54 b-22 ... .. 54 b-23 ... .. 54 b-24 ... .. 54 b-25 ... .. 54 b-26 ... .. 54 b-27 ... .. 54 b-28 ... .. 54 b-29 ... .. 54 b-30 ... .. 54 b-31 ... .. 54 b-32 ... .. 54 b-33 ... .. 54 b-34 ... .. 54 b-35 ... .. 54 b-36 ... .. 54 b-37 ... .. 54 b-38 ... .. 54 b-39 ... .. 54 b-40 ... .. 54 b-41 ... .. 54 b-42 ... .. 54 b-43 ... .. 54 b-44 ... .. 54 b-45 ... .. 54 b-46 ... .. 54 b-47 ... .. 54 b-48 ... .. 54 b-49 ... .. 54 b-50 ... .. 54 b-51 ... .. 54 b-52 ... .. 54 b-53 ... .. 54 b-54 ... .. 54 b-55 ... .. 54 b-56 ... .. 54 b-57 ... .. 54 b-58 ... .. 54 b-59 ... .. 54 b-60 ... .. 54 b-61 ... .. 54 b-62 ... .. 54 b-63 ... .. 54 b-64 ... .. 54 b-65 ... .. 54 b-66 ... .. 54 b-67 ... .. 54 b-68 ... .. 54 b-69 ... .. 54 b-70 ... .. 54 b-71 ... .. 54 b-72 ... .. 54 b-73 ... .. 54 b-74 ... .. 54 b-75 ... .. 54 b-76 ... .. 54 b-77 ... .. 54 b-78 ... .. 54 b-79 ... .. 54 b-80 ... .. 54 b-81 ... .. 54 b-82 ... .. 54 b-83 ... .. 54 b-84 ... .. 54 b-85 ... .. 54 b-86 ... .. 54 b-87 ... .. 54 b-88 ... .. 54 b-89 ... .. 54 b-90 ... .. 54 b-91 ... .. 54 b-92 ... .. 54 b-93 ... .. 54 b-94 ... .. 54 b-95 ... .. 54 b-96 ... .. 54 b-97 ... .. 54 b-98 ... .. 54 b-99 ... .. 54 b-100 ... ..*

3) Anlama yanlışları. Okuma yanlışlarının birçoğu aynı zamanda anlama yanlışlarıdır (*eşegüme bağla* “çeneme bağla” yerine *aya küme bağla* “ona küme bağla” –?– gibi). Bu bölümde, dizinde sözcüklere verilen anlamlara bakacağız ve gerekirse metne döneceğiz. Ayrıca kimi sözcüklerin nasıl okunması gerektiği üzerinde de durulacaktır.

301 *ağla-*: “avlamak, tuzığa düşürmek” 15 b-8. Şimdi metne bakalım: *bu söze ‘akıl güler liken biş gözile seni ağlamak gerek*. Buradaki *ağla-* “ağlamak”tan başka bir şey değildir.

303 *ālū*: < a. *‘ālī* “yüksek, üstün” 43 a-12. Acaba Ar. sözcükteki *ayın* ne olmuş? Metne bakalım: *nice ola ki padişāh himmeti bāzīrgān*

dadır; bkz. TS 115 ve K 19 *alığ* ‘kötü, fena, alık’ (Oğuzca ve Kıpçakça).

307 *‘avan*: < a. *a‘vān* “yardım edenler, yordakçılar” 54 b-3. Metin: *bu yıl ‘avānlar ve harāmiler ve zālimler yılı ola*. Sözcük içinde *ayın*’ın yer değiştirmesi bir yana, anlam da uymadığından “yardakçılar”ı bırakıp Steingass’ın “seizer, holder, griper” (= zalim) olarak çevirdiği

ğını öğrenmek için dizine bakıyoruz: 433 *taklı* “gibi”. Şimdi buna göre çevirelim: “(ördeklerin) kimi denizde gibi, gibi dönerdi”?? Oysa *bah-rî*’nin “bir tür deniz ördeği, *spatula clypeata*”, *taklı*’nın da “takla” olduğunu bilince kolaylıkla anlam verilebiliyor.

311 *baş-*: “basmak, vurmak; ansızın üzerine varmak, hücum etmek”. Son karşılık için verilen yalnız bir örnek var: 50 b-10. Metne bakınca şöyle bir durum ortaya çıkıyor: Bir savaş olacaktır, önce askeri basıyorlar (*çeriyi başdılar*), sonra savaşın nasıl düzenleneceği danışılıyor. Oldukça mantıksız! Oysa *çeriyi yaşadılar* okuyunca durum anlaşılıyor: Ordu kuruluyor ve savaş planı hazırlanıyor. (*yasa-* için bkz. TS 4365, Mo.dan ödünçlemedir.)

311 *baş* “baş” (Türkmence *baş*) ile *baş* “yara, çıban” (Türkmence *bāş*) iki ayrı sözcük olduğu halde birleştirilmiştir, *baş* için verilen “kafatası” anlamını örneklerde bulamıyoruz.

316 *bilekden*: “bilek kelepçesi (?)”. Bu sözcük *belikden* okunmalıdır, bkz. TS 572 *belik* (*bilük, belük, bilik*) “ok ve yay kuburu, sadak”; *belikden* biçimi *belik*’in Fa. aynı anlamdaki *tîrdân* ve *kemândân* ile buluşmaya (kontaminasyon) uğraması sonucu ortaya çıkmıştır.

319 *bölük* “bölük, tabur” 37 b-1; “tabur” karşılığı yerinde değildir, *bir bölük kavm* anlaşılır, fakat “bir tabur kavim” ne demek olur?

324 *çengi*: < f. “çeng denilen sazı çalan kimse” 39 a-1. Metin: *bir eydici varıdı ki çengi üninden zemer mât olurıdı* “bir şarkıcı vardı ki çeng’inin sesine kaval hayran kahrıdı”.

327 *dahl*: < a. “girme, karışma” 41 b-10. Metin: *pâdişahıñ harcı dahlinden artuk ola* “padişahın gider’i gelir’inden çok olur”.

330 *dertgîrlîk*: < ft. “dert tutma, dertli olma”; (Fa. sözcük *dert* değil, *derd*’tir!). Bu çıkarılıp yerine *destgîrlîk* “elden tutma, yardım” alınmalıdır.

330 *deste*: < f. “demet” 22 a-5 Metin: (*bâgubân*) *bir deste-çüb alup (sıçanıñ) ardına düşdi* (Korkmaz *bir deste çöb* okumuş). Dizin 325’te *çöb*: < f. *cüb* “çöp, tahta parçası” denmiştir. Tü. sözcüklerin böyle yabancı dillere mal edilmesi doğru değildir. Tü. *çöp* “artık, kalıntı” ile Fa. *çüb* “tahta, odun” arasında rastlantıya dayanan ses benzerliğinden başka ilgi yoktur. (Tü. *çöp* sözcüğünün lehçelerdeki yayılımı için bkz. EW 118.) Yukarıda geçen sözcük ise Fa. *deste-çüb* olup “sopa”

demektir. Dizine alınması olan bir *deste* daha vardır onun da anlamları

yük bir yalan söylüyor:) *bizüm evde bir sıçan var (...)* *dün gece on batman heven yidi destesiyle. eyitdiler hevân çerbidi, ola, sıçan çerb yimek 'aceb degül.* Burada geçen *heven*, *hevân* sözcüğünü Korkmaz şöyle anlamış: 365 *hevân* < a. *hevân* < f. *hvân* "sofra"; *deste*'ye ise hiç dokunulmamış. Oysa *deste*'nin Fa da öteki anlamlarının varısına "havaneli"

ilgisi olmadığı açıktır). Bu sözcüğün Tü. *bars* “pars”ın anlam değişikliğine uğrayarak Arapçalaşmış biçimi olduğunu sanıyorum. Metinde ise gerçekten “pars” anlamında kullanıldığı anlaşılıyor, çünkü aslanın özelliği ayrıca belirtilmiş.

358 *gölük* : < f. *kürük* “eşek, sıpa” 38 b-5. Türk lehçelerinin çoğunda yaşayan Eski Tü. *kölük* (Eski Osm. *gölük*) “yük hayvanı” bilinsydi böyle dolambaçlı ve yanlış bir açıklamaya gerek kalmazdı.

366 *hezār* : < f. “bülbül” 66 a-6. Oysa metinde *hezār* değil, yine “bülbül” anlamına gelen *hezār-dāsītān* bulunmaktadır. *dāsītān* bir yere bağlanamayınca ayraç içine bir izafet (-ı) koyularak çözüm aranmış.

369 Metinde geçen *ılan balık* (7 b-13) “yılan balığı” anlaşılmadığı için *ılan* (369) ve *balık* (311) diye ikiye bölünmüş.

370 *igen* “pek, pek çok”. § 79’da  $\eta > g$  değişimi için tek örnek olarak gösterilen bu sözcüğü *işen* okumamak için hiçbir neden yoktur. Üstelik, Türkmence *işşēn* biçimi Eski Osm.da *işen* okumayı zorunlu kılıyor.

375 *isre* “öte taraf, karşı taraf”. TS 240’taki *ısrā* yazılışına göre sözcüğü arka sıradan ünlülerle *ısrā* okumak gerekir.

379 *kāhir* : < a. “kahreden, kahrolan” 51 b-4. Nasıl olup da bu sözcük hem “kahreden” hem de “kahrolan” anlamlarını taşıyabilir? Gerçekte yalnızca *kāşır* “kusurlu, yeteneksiz” için okuma yanlışdır.

384 *keble*- “gevelemek” 35 b-10. Bu karşılık doğru değildir. Metne göre sözcüğün anlamı “coire cum femina”dır. Harekesiz olduğuna göre *kiple*- okumak daha doğru olur. (35 b-9’daki *kebi* yanlış harekelenmiş olmalıdır.) Bu satırdaki *keb*’in (oku *kip*) “penis”, 35 b-10’daki *başmak*’ın da mecaz olarak “cunnus” anlamında kullanıldığı açıktır. *kep* ~ *kip* sözcüğünün asıl anlamı “model, ölçü”dür, bkz. EW 253.

384 *kem-āzār* : < f. “kötü tektir”. Örneklere bakalım: 51 a-12 *bir perhizgār arslan varıdı helāl-hör, kem-āzār, garīb-nuvāz*; 43 b-3 *bir ‘ādil kem-āzār melik*, 36 b-3 *şecā’ati arslandan artuk ve himmeti tağdan yüce kem-āzār ve kāni*’; “kötü tektir”in bu örneklerde hiçbir anlam vermediği görülüyor, böyle olması da doğaldır, çünkü Fa. *kem-āzār* bileşik sıfatının anlamı “zalim olmayan, adaletsiz olmayan, alçakgönüllü”dür.

389 *kodı* “aşağı, dip, dibine” 47 a-14. Oysa aynı sözcük 388’de *ko-*yleminin çekimli biçimi olarak gösterilmiş (bu doğrudur). Eğer yazar,



Eski Tü. *ħudı* (Brāhmī yazısına göre *u* kesindir!) “aşağı” sözcüğünü Anadolu alanında mutlaka bulmak istiyorsa, kendisine bu sözcüğün *yüzü koyun* deyiminde kurallı *d > y* değişimi ve *koyun* “döş, göğüs” ile bulaşmaya uğramış olarak yaşadığını bildirmekle yardım edebiliriz.

397 *merdek* “mertek, ağaç, sırik” 21 a-12. Oysa sözcük Fa. *merdek* “herif”tir.

397 *mesād*: < a. “bahtiyarlık, saadet”. Hem sözcük hem de verilen karşılık gerçeğe uygun değildir, Ar.da böyle bir sözcük yoktur. Buradaki sözcük Ar. *mesāvī* “kötülükler” olup 2. kişi iyelik eki alınca *mesāvun* olmuştur, (krş. *iki*, 30 b-2 *ikümüz*).

401 *mühre*: < f. “mühür, boncuk” 56 a-5-6-7. Metne göre yılanı, yılanın *mühre*'sini çıkarmak istiyor. Yılanın mührü ya da boncuğu olmayacağına göre sözcüğün başka bir anlamı olmalıdır, bu da “yılanın kafasında bulunan ve panzehir olarak kullanılan taş”tır, bu anlam için bkz. Steingass 1354, Redhouse 2046.

401 *müsmir ol-*: “sonuç vermek, iyi sonuç vermek” yerine *musmil ol-* “şeriatça temiz olmak” alınmalıdır. Fa. *bismil* “kesilmiş, boğazlanmış hayvan” > *musmil*.

406 *niwāh*: < f. “hakıs. hakma” 3 b-3. Yazmaya hakınca *nikāh*

sözcüğünü buluyoruz böyle olması gerektiği metinden de kolaylıkla

anlaşıyor.

414 *öjürt-*: “öncü olarak çıkarmak, haberci olarak göndermek” 36 b-8. Bu karşılıklar yerine “önden, önceden gitmek” girecektir. Sözcük ettirgen eki ile kurulmuş olmasına karşılık ettirgen anlamı yoktur (*segirt-* gibi).

419 *rāzigārlık it-* “razı olmak” yerine *sāzigārlık it-* “arabulucu-

424 *serā*: < a. “toprak” 17 a-3, 34 b-8. Oysa 17 a-3’teki sözcük *sera* değildir, s ile değil s ile yazılmıştır ve *serāy* “saray”dır.

426 *siyer* “uygun, denk”. TS 3432’deki ş’lı yazılışlara göre *sıyar* okunmalıdır, Eski Uyg. *sıyar* “taraf, bir çok şeyden her biri” ile aynı sözcüktür.

436 *teyri* “tanrı”. Sözcüğü Eski Osm. da ön sıradan ünlülerle okumayı haklı kılacak hiçbir neden yoktur.

439 *tül*: “tüy, yelek”. Hiçbir Türk lehçesinde bulunamayan bu sözcük hasit *hir-akuma vanlısının (tüler yerine tüller) dizimine* aktarılmıştır!

masıyla ortaya çıkmıştır!

kat *yanā* 'tarafa'). Bu sözcük, Eski Tü. *yıyak*'ın Oğuzca karşılığıdır. K 741 *yaya* "her hangi bir ırmağın bir yanı, geçesi" (Oğuzca), *yanak* "yan, taraf".

449 *yelki* "uzun kanat" çıkarılıp yerine *yaly* "alev" girecektir.

451 *yilt-*: "iletmek, götürmek, sürüklemek" 34 b-4. Korkmaz'ın *ilt-* "iletmek" eylemiyle birleştirmeye çalıştığı (bkz. s. 133) bu sözcüğün metinde geçtiği yere bakalım: *beni zulme ve çevre yiltemeyesin*. Tabii buradaki eylem *yilt-* değil, *yilte-* "kışkırtmak"tır (bkz. TS 4516).

452 *yo-*: "yok etmek" 7 a-2. Böyle bir eylem kökünün varlığı gerçekten de söz konusudur, ancak hiçbir yerde bulunamadığından hep \**yo-* biçiminde gösterilirdi. Şimdi bir XIV. yy. yapıtında ortaya çıkması çok şaşırtıcı olurdu. Ancak bunca yanlıştan sonra metinden denetlediğimizde orada yazık ki *yoyup* biçimini buluyoruz. Bu ise, en eski metinlerde bile bulunamayan \**yo-* eylem kökü değil, yaygın bir sözcük olan *yoy-*'dur (< Eski Tü. *yod-*), bkz. TS 4676.

453 *yoru-*, *yori-* "yürümek" (ayrıca zorunluluk karşısında *yüri-*, *yürü-* biçimleri de dizine alınmıştır). Sözcüğün ön sıradan olduğunu gösteren ekler görünce *yüri-*, böyle bir durum olmayınca *yori-* okumak tutarlı değildir. Her yerde *yori-* okunan sözcük niçin *yürimege* biçiminde ön sıraya geçsin. Sözcüğün Eski Osm.da ön sıraya geçmiş olduğu TS 4775 ve Fundamenta I, 167'de açıkça gösterilmiştir.

454 *yuyt-*: "yıkamak, temizlemek" 17 a-7. Bu da ilgi çekecek, yenilik getirecek sözcüklerden biri olabilirdi, çünkü böyle bir biçim hiçbir lehçede bilinmiyor. Metin: *kız ata evinde çok tırmak suya benzer çün su çok tıra yuyımayınca olmaz*. Şaşırtıcı! Suyun yıkanmasından (!) söz ediliyor, oysa su, çok durunca yıkanmaz, ama kokuşur. Demek, *yuyımayınca* değil, *yiymeyince* okunursa sorun kalmıyor (bkz. TS 4622 *yiye-*, *iyi-*, *iyi-* < *yıdı-*, *yıd* 'koku' sözcüğünden).

4) Hangi dilden olduğu yanlış gösterilen sözcükler. Dizinde sözcüklerin önüne a. (= Arapça), f. (=Farsça) harfleri konularak hangi dilden olduğu gösterilmiş, bir harf konulmadığında Türkçe sözcük olduğu kabul edilmiştir. Burada yalnız önemli örnekler üzerinde durmak istiyorum.

Yazarın Arapça olarak gösterdiği *āferin*, *āgāh*, *āşikār*, *āşinā*, *endişe*, *mihribān*, *nā-sipās*, *şakird* (doğrusu *şagird*) sözcükleri Farsçadır.

Farsça olarak gösterdiği *gammāz* ve *melik* sözcükleri ise Arapçadır. Fa. olduğu belirtilen *boğ* “çıkın, bohça” sözcüğünün Tü. olduğunu görmek için şu yapıtlara baş vurulabilir: K 98, TS 627, TMEN II 789. Yine Fa. dır dediği *gövde* sözcüğünün Farsçasını yazar gösterebilir mi? Eski Tü. da kötürmelerle *hubınan* (hkz. TT VIII D-26) bu sözcüğün lehcelerdeki

EW 950 Ris. okuma, xapıstı sonney *dizine oiren küime*

sözcüğün dizine alınmaması, nasıl açıklanabilir? Aynı sözcüğün türlü anlamları varsa, bunları örnekleri ile birlikte ayrı ayrı göstermek gerekir. Çünkü ileride bir araştırmacı bir sözcüğün yalnızca belli bir anlamını arayabilir ve dizin asıl o zaman işe yarar. Bir örnek verelim, s. 340'ta *ekin* için yalnız "ekme" anlamı verilmiş. Sözcüğün metinde geçtiği yerlere bakıyoruz: 3 b-5-6 *ekin vakti* "ekme zamanı" (Korkmaz böyle anlamlandırmış, doğru), 21 a-5 *çift ve ekin*; 9 b-5 *bir hoş yirde ki ekine bāga bustāna yarardı*, bu örneklerde *ekin* "tarla tarımı" anlamındadır. 7 a-12 *hasenāt ekinin biçecek gün*, burada *ekin* "ürün" karşılığıdır. 67 b-1 *bu dünyā ki āhiret ekinidir*, burada *ekin* "ekilmiş tohum" karşılığıdır. 9 b-5 *ekinler eküp bağlar dikdiler*, burada *ekin* "buğday ve benzeri bitkiler" karşılığı kullanılmıştır. Bir dizinde böyle incelikli karşılıklar verilmesi gerekirdi. Dizindeki abece sırasının da yer yer düzgün olmayışı dikkati çekmektedir. *buld*, *bulut*, *bulın* - . . . , *dil*, *dilir*, *dile* - . . . , *güç*, *güt*-, *güher* . . . , *'isyān*, *iş*, *iste* - . . . , *kalkan*, *kamu*, *kaıçı* . . . , *kırıl*-, *kırk*, *kıgırt* - . . . , *yo*-, *yok*, *yohsa* . . .

Şimdi de yazarın *Marzubān-nāme* üzerine yaptığı incelemeyi ele almak istiyorum.

§ 5. "Anadolu'nun Orta Asya ile Dil Bağlantısı" başlıklı uzun bölümde Korkmaz'ın ne demek istediği açıkça anlaşılmamaktadır. Eğer Eski Osm.nın bir Türk lehçesi olduğunu tanıtlamak istiyorsa, bu boşuna emektir, çünkü böyle olduğu öteden beri bilinen bir gerçektir. Türk lehçeleri arasında ortak sözcükler ve biçimler bulunması yazı ve yazım kurallarının da lehçeler arasında aktarılmış olması doğaldır. Eski zamanlara inildikçe lehçelerin birbirlerine bugünkünden daha çok benzemesine şaşmamak gerekir. Çünkü kuramsal olarak bütün lehçeler, Ana Türkçe dediğimiz Türkçenin en eski biçiminde birleşir. Oğuzların ve öteki Türk boylarının Anadolu'ya Türkistan'dan gelmiş olduklarını hepimiz biliyoruz.

Karışık dilli yapıtlar sorununa gelince (§§ 3, 4) bunların değişik Oğuz boyları ve öteki Türk boyları arasındaki kültür ilişkilerinin ürünü olduğu düşüncesi gittikçe güçlenmektedir. Eski Osm. başlangıç dönemi yazarlarının çoğu Türkistan ve Hırasan'daki yazın geleneği ile yetiştiklerinden, onların yazı dilinde Doğu Türkçesi ve Anadolu dışında konuşulmuş olan Oğuz lehçeleri özelliklerinin bulunmasını yadırgamamak gerekir. Ancak bu gibi kalıntıları ve özellikleri Eski Osm.nın bütünü

için geçerli saymak ve bunları eski özellikler olarak kabul etmek bütünüdür.

§§ 28.1, 48, 53'te Eski Tü.de *e* (kapalı *e*) bulunmadığı, Eski Osm.da da Eski Tü. gibi yalnız *i* sesinin bulunduğu, *i* > *e* değişiminin Eski Osm.dan sonra ortaya çıktığı birçok kez yinelenmiştir. *Brāhmī* yazısıyla yazılmış Eski Uygurca metinlerin işlendiği TT VIII'in yayımlanmasından bu yana 20 yıl geçti. Eski Tü.de *e*'nin bulunduğunu kesinlikle gösteren bu metinler üzerine yazarın bilgi edinmediği görülmektedir. W. Radloff, daha 1910 yılında *Tiṣastvustik*'i yayımlarken Eski Uyg. da *i* grafemi ile yazılan, ancak lehçelere göre *e* olması gereken yerlerde *e* okunmasını gerekli görmüş, bunu adı geçen yapıtında uygulamıştı, (bkz. *Tiṣastvustik. Bibliotheca Buddhica XII. St.-Petersbourg. 1910:*

s. VI). Eski Tü.de de Eski Osm.da da *e* foneminin bulunduğu kesindir. Eski Osm.da *e*'yi kabul ettiği için başkasını eleştirmekle (Korkmaz, Kleinmichel'in metin yayını bu yüzden beğenmemektedir, bkz. § 28.1) yazar büyük bir yanlıya düşmüştür.

§ 32.3 Burada *hemze* yeni bir anlam kazanarak Arap abecesindeki *he* (*he*) harfinin adı olmuştur. *Esreli hemze. üstünlü hemze* (bkz. s. 86 son

satır) gibi türlerinin de söz konusu edildiği görülüyor.

Aynı paragrafın sonunda şöyle denmektedir: "*Metnimizde, e ünlüsü ile biten ve -ı / -i yükleme hali ekleri ile genişletilmiş olan Türkçe ve yabancı sözlerde, bu yükleme hali, kelimelerin sones ünlüleri ile kendileri arasına koruyucu birer y ünsüzü almaksızın üzerine esreli hemze konmuş he ile gösterilmiştir*". Gerçekte bu yazılış, yalnız sones *-e*'den sonra değil *-a*'dan sonra da görülmektedir: 6 a-12 *lokma*?, 23 a-9 *hōca*?, 35

laşmaya uğrayan Eski Uyg. ve öteki lehçelerdir. Eski Osm. *tipi*, *bit-*, *gevşek* (= Eski Uyg. *tüpi*, *büt-*, *kövşek*) gibi birçok örnekte düz ünlüyü koruyabilmiştir. Ar. *rüşvet* sözcüğünün düzleşerek *rişvet* olmasına gelince, yazar herhangi bir Osmanlıca sözlüğe başvursaydı bu sözcüğün Ar. aslının *rişvet* olduğunu görebilirdi.

§ 59. Korkmaz, “Dudak benzeşmesi”nin Eski Osm.da genel durumu ile Eski Tü.ye koşut olduğunu söylemektedir. Bu, yazarın Eski Tü. ve Eski Osm.nın ek morfemleri dizgesini yeterince incelemediğini ve karşılaştırmadığını açıkça ortaya koymaktadır. İki lehçenin ek morfemleri dizgeleri arasında “koşutluk” değil, “büyük ayrılıklar” vardır. Bu yüzden de Eski Osm. ile Eski Tü.nin tarihsel olarak doğrudan doğruya bağlanamayacakları, haklı olarak ileri sürülebilmektedir.

§ 70. “İnce sıradan *t-* ünsüzü yalnız *tü* (< *tüg*) kelimesinde *d-*’ye dönmeden kalmıştır” (*teke* ~ *deke* için ayrıca bir açıklama verilmiş). Şimdi soralım: 52 a-14’te geçen *terkü* Tü. ve ince sıradan bir sözcük değil midir? Metinde birçok kez geçen (bkz. Dizin 436) ve yazarın ısrarla *teñri* okuduğu sözcükte *-sözcük* ince sıradan okunduğuna göre *t-* ünsüzü yok mudur?

§ 71. “Eski Türkçedeki *ko-* “koymak” fiili de metnimizde *ko-* şeklindedir. Bu sebeple fiilin çekiminde içses *-d-*si bulunmaz. Buna karşılık *kodı* ‘aşağı’ kelimesinde aynı *-d-* devam etmektedir”. Korkmaz’a göre Eski Tü. *ko-* eylemi bu metinde *ko-* biçiminde bulunduğu için içses *-d-*’si geçmiyormuş; peki 33 b-9 ve 55 b-8’deki *koydı* biçimlerinde niçin içses *-d-*’si geçmiyor? Yazarın Eski Uyg. *kudı* “aşağı” sözcüğüne bağlamak istediği 47 a-14’teki sözcük ise *ko-* eyleminin belirli geçmiş zaman 3. kişi biçimidir, (*ko-dı*).

§ 73’te Eski ve Orta Tü. *d* > Oğuzca *y* ses değişmesi ele alınmıştır, (Eski Tü.de bu sesin *δ* değil, *d* olduğunu bir yana bırakalım). Korkmaz kural olarak *d* > *y* olduğunu bildiriyor ve iki örneğin bu değişime girmediğini söylüyor, bunlar *-madın* / *-medin* zarf-fiil eki ile *kodı* “aşağı” sözcüğü imiş. *kodı*’nın “aşağı” değil, “koydu” olduğunu § 71 üzerine notumuzda gösterdik. Öteki örnek, Eski Tü.de *-mAtI*, *-mAtIn* biçimlerinde de görülür ve Eski Tü. *d* = Eski Osm. *d* için örnek olarak gösterilmesi kesinlikle yanlıştır. (Korkmaz’ın *Türkoloji Dergisi II*, s. 259-269’da bu ulaç üzerine yazdığı yazı temelden çürüktür, Eski Tü.de bağlayıcı ünsüz hiçbir zaman *d* değildi, yalnızca *y* idi: *uyra-y-u*, *başla-y-ur*

vb.) Devam ediyoruz: “*Tek örnekte de -d- > -z- olayı vardır: kızlık “kutlık”.* Bu sav gerçeğe uygun değildir, bu sözcük Eski Tü.de *kız* idi, bkz. DTS 449 *kız* “pahalı” 450 *kız* “hasis”, Abu Hayyan *kızlık* “pahalık” (kıtıkla pahalılığın aynı şey olmadığı düşünülecek olursa TS 2546’da verilen *kızlık* “kıtık, pahalılık, kurak giden yıl” anlamlarına dikkat edilmesini isterim). Demek ki Eski Osm. *kızlık* sözcüğündeki *z* = Eski Tü. *z*’dir.

§ 74. *k-* > *ğ-* değişmesinin olmadığı uzunca açıklandıktan sonra şöyle deniyor: “*Metnimizde bu durumu bozan ve k- > ğ- değişimini veren tek örnek ğalbır- kelimesidir*”. Yazarın *ğalbır* “kalbur” sözcüğünün Fa. *gerbal*’dan geldiğine dikkat etmediği anlaşılmaktadır.

§ 76.1 *Tek heceli sözcüklerin sonesindeki -â / -a ünsüzlerinin ko-*

*duğuru sözlendikten sonra “bu kuralı bozan tek örnek tü / tüg kel-*

*mesidir*” deniyor. Yazar herhangi bir Eski Tü. sözlük kullansaydı, *tü* “tüy, saç” sözcüğünü kolaylıkla bulabilirdi, *tük* ise (*tüg* değil!) *tü*’den + °*k* ile bir küçültmedir.

§ 76.2.a. “*İki heceli bazı kelimelerde eski sones -ğ / -g’lerin -k / -k’-ye dönüştüğü görülüyor: irak, yayak, yarağla-, aruk gibi*” deniyor, aynı



§ 90.2 “y- türemesi : Eski metinlerin bir kısmında y- siz olarak görülen *igid* ve *ilet-* kelimeleri metnimizde *yigit* ve *yilt-* şekillerinde y- ile dir”. Eski metinlerdeki *igid* “yigit” sözcüğünü ben bulamadım (çünkü yoktur). Bugünkü lehçeler arasında da Azerbaycan Türkçesi *igid* ve *ilet-* başka başka sözcüğün y- siz biçimini gösteren yoktur (doğal

olarak Kıpçak lehçelerinde *c-*, Güney Sibiryeye lehçelerinde *ç-* ile). Eski Osm.daki *igit* biçimi (bkz. TS 2019) yalnız “Erzurumlu” Mustafa Darir bin Yusuf’un yapıtından örneklediğine göre, bunu da Azerbaycan Türkçesinin başlangıç dönemi özelliklerinden saymak gerekir. *yilt-* örneği ise *ilet-*’le uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmayan *yilte-* (oku: *yelte-*, krş. *yelten-*) “kışkırtmak” sözcüğünün yanlış ayrılmış biçiminden başka bir şey değildir.

§ 91.3. *-l-* düşmesi için örnek olarak “*getür-*, *götür-* < *geltür-*” deniyor. Yazara göre bu iki sözcük de *geltür-*’den geliyormuş. Oysa *götür-* eyleminin Eski Tü. *kötür-* “yükseltmek, taşımak”tan geldiği öteden beri bilinir. (\**kö-* “yükselmek” + *tür-* ettirgen çatısı).

§ 101.1. “(Eşitlik eki) *-an* / *-en* ve *-duğ* / *-dük* isim fiillerinden sonra ‘miktarda eşitlik’ ve ‘sınırlama’ görevleri bakımından daha canlı

rak da 49 b-4 *bitirevüm* biçimini göstermiştir. Bu biçim gerçekte *bitire-düm* “bitireydim”in yanlış okunmasından başka bir şey değildir.

§ 186.16. Addan ad, sıfat, belirteç yapan ekler arasında *+la/ +le* ekinin tek tük belirteç yaptığı söylenerek geçiliyor. Metinde ise 10 a-3 *sinle* “mezarlık”, 46 b-8 *tuzla* “tuz çıkarılan yer” gibi ekin addan ad yaptığını gösteren iki güzel örnek buluyoruz.

Bu paragrafta Korkmaz ancak 20 ek sıralayabilmiştir. Birkaç ek daha katabiliriz: 21. *+tuk* : 46 b-2 *koltuk* ; 22. *+dak* : 66 a-4 *bağırdak* ; 23. *+An* : *eren, oğlan* ; 24 *+dın ~ +dıy* : 65 b-4 *aydın*, 22 a-7 *aydıy* ; 25. *+ak* : 60 b-8 *oğlak*.

§ 187.3. “-°ğ : *Eski Türkçenin önemli bir fiilden isim yapma eki olan ve Eski Anadolu Türkçesinde artık eriyip kaybolmuş bulunan bu ek, arkaik bir şekil olarak yalnız iki örnekte korunmuştur : tutuğ ‘cazibe, büyüleme, efsun’, yarağ ‘hazırlık’*”. (Dizinde ise *tutuğ* için -aynı tanık gösterilerek- “perde, peçe, yaşmak” karşılığı verilmiştir.) Birinci örnek *tutuğ* (bkz. TS 1291), ikinci örnek de *yarağ* (bkz. TS 4310) okunacaktır; *tutuğın* ve *yarağın* biçimlerindeki ötümlüleşmeler yazarı yanıltmıştır.

§ 187.9. “Tek örnekli” -°η eki için iki örnek daha verelim: 46 b-3 *beliη* (*beliηle*- “ürkmek”) ve yazarın *yelki* okumuş olduğu 19 a-9 *yalıη* “alev”.

§ 190.9. Burada *diril-* eyleminin sıfatlardan eylem yapan *+°l* eki ile kurulmuş olduğunu öğreniyoruz. Yazarın savı doğru olsaydı, sıfatın *tirig* olarak bulunduğu Karahanlı lehçesinde *tirigil-* diye bir ey-

basımın yayımlanmasındaki yararı vurguladıktan sonra şu soruyu da sormak gerekiyor: Artık yeryüzünde Türkolojinin gelişkin bir bilim dalı olmağa başladığı bir çağda, Türkiye’de, kendi lehçemiz üzerine yayımlanan çalışmaların daha özenli olması beklenmez mi?

SEMİH TEZCAN

### KISALTMALAR

Ar. = Arapça